

UOT 33.63

Hicran Mirzəyeva

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası,
i.f.d., dosent
akademiya_sm@mail.ru

RESURS TƏMİNATI VƏ AQRAR SAHƏDƏ INNOVASİYALI İNKİŞAF İMKANLARI

“Azərbaycanda iqtisadiyyatın və sosial sahənin inkişafı biznesin inkişafından asılıdır, özəl sektorundan asılıdır. Ancaq özəl sektorun Azərbaycanda iqtisadiyyatın bütün sahələrini biz istədiyimiz səviyyədə əhatə edə bilsək, səmərəli iş görə bilsək, onda həqiqətən bazar iqtisadiyyatı kimi iqtisadiyyatımız keçmiş mərkəzləşdirilmiş iqtisadiyyatından qat-qat üstün olacaqdır”

(25 aprel 2002-ci il. Azərbaycan Prezidenti
Heydər Əliyevin yerli sahibkarlarla görüşü)

Bazar iqtisadiyyatına keçid əsasında aparılan aqrar islahatların ilkin mərhələsində əldə olunan müsbət nəticələr ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılmasında ciddi irəliləyişlər yaratsada onu tam təmin edə bilmədi. Bunun çoxsaylı obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Aqrar islahatlardan sonra torpaq paylarının əsasən kiçik həcmliyi, su ehtiyatlarının məhdudluğu, maliyyə çətinlikləri, innovasiyalı istehsalın qurula bilməməsi istehsalın səmərəliliyini təmin edə bilmir, kənddə hələ də həyat tərzini çətinləşdirir. Tarixən əhalisinin təqribən yarısına qədərinin kənd yerlərində yaşadığını, torpağa bağlılığını nəzərə aldıqda məsələnin həlli çeşidli yanaşmaları şərtləndirməkdədir. Ona görə də aqrar sahənin, o cümlədən kənd təsərrüfatı istehsalının yüksək səmərəliliyinin təmin olunması məqsədilə bu sahədə innovasiyalı fəaliyyətin intensivləşdirilməsinə nail olunmalıdır.

***Açar sözlər:** kənd təsərrüfatı, resurs potensial, kəndli, pay torpaq, innovasiya, intensiv inkişaf*

Giriş

Bir ictimai formasiyadan digərinə keçid çox çətin, mürəkkəb və uzun zaman tələb edən bir prosesdir. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatına keçid radikal islahatlarla həyata keçirildiyindən əlahiddə hal kimi çoxda uzun sürməyən bir müddətdə təşəkkül tapdı. Lakin bu keçid zamanın çağırışları ilə daima yeniləşmə, təkmilləşdirmələr tələb edir. Bu baxımdan XXI əsrin çağırışları və o cümlədən 4-cü sənaye inqilabı iqtisadi reallıqların tələblərindən irəli gəlir.

Sosial iqtisadiyyatın şərtləri kənd yerlərində əhalinin rifah halına münasibətdə texnoloji imkanlardan istifadəni zərurətə çevirir. Həmçinin, ölkələrarası ticarət-iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılması fonunda daxili ərzaq bazalarının zərərli dempinq təzahürlərinə məruz qalması rəqabət qabiliyyəti aşağı olan aqrar sahədə riskləri artırır, mövcud durumu daha da mürəkkəbləşdirir. Bu səbəbdən kənddə sosial durumun sabitləşdirilməsi, əhalinin dolanışq səviyyəsinin dinamikasının təmin edilməsi sayəsində gənclərin kənd həyatına bağlılığının

artırılması indiki halda dövlətin və cəmiyyətin qarşısında duran ən təxirə salınmaz vəzifələrdəndir. Ona görə də “keçid dövrü”ndə əldə olunan nəticələrin qənaətbəxşliyindən asılı olmayaraq milli maraqların yeni çağırışlara adekvatlığının təmin olunması məqsədilə keçilən yolun təhlili və vaxtaşırı təkmilləşdirici tədbirlərin qərarlaşdırılmasına və həyata keçirilməsinə daima ehtiyac vardır. Nəzərə alsaq ki, milli genefondun qorunmasında kənddə sosial həyatın bərqərar olunmasından və iqtisadi təhlükəsizliyin qorunmasından irəli gəlir, onda problemin ciddiliyi artır.

Kənd əhalisinin dolanışq səviyyəsi və gəlir mənbələri

Ölkəmizdə həyata keçirilməkdə olan aqrar islahat tədbirləri, qanunverici hüquqi bazanın formalaşması torpaq islahatlarının və özəlləşdirənin başa çatdırılması 2003-cü ildən etibarən dərinləşdirici aqrar siyasət kursunun başladılmasına rəvac verildi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən məqsədyönlü və uğurlu islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatında da biznes imkanları genişləndirildi. Lakin bu əsasda aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi yönümündə çeşidli dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi, kənd təsərrüfatının maddi texniki bazasının gücləndirilməsi, istər istehsalda, istərsə də iqtisadi səmərəliliyinin artımında nəzərə çarpacaq irəliləyişlərlə nəticələnsə də ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin tam təmin olunmasında, ixrac potensialının formalaşmasında dayanıqlı fəaliyyət sisteminə nail olunmasında ciddi və daha uzunmüddətli fəaliyyətə ehtiyac olduğunu şərtləndirməkdədir.

Çeşidli təhlillər əsasında belə bir qənaətə gəlinir ki, aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təməl prinsiplərinə daxil olan kəndin sosial və iqtisadi problemlərini əsaslı surətdə həll etmədən, kənd iqtisadi sistemini işlək hala gətirmədən kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin etmək mümkün olmayacaqdır. Kəndin sosial problemləri dedikdə əsasən aşağıdakı üç amil nəzərdə tutulur:

- sahədə çalışan işçilərin həyat səviyyəsinin aşağı olması;
- kənd yerlərində işsizlik səviyyəsinin yüksək olması;
- sosial infraqurucunun inkişaf səviyyəsinin yetərsizliyi.

Son 20 ildə ölkəmizdə aparılan geniş miqyaslı quruculuq – abadlıq işləri iri şəhərlərlə yanaşı regionlarda da müsbət ciddi dəyişikliklər yaratmışdır. Kəndlə - şəhər arasındakı sosial fərqliliklər nəzərə çarpacaq dərəcədə azaldılmaqdadır. Lakin bütün bunlar kəndə sahibkarlıq mühitinin müasir tələblər səviyyəsində gətirilməsini təmin edə bilməmişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, mövcud yeni iqtisadi şəraitdə aqrar sahədə sahibkarlıq mühitinin əlverişli olmaması müəyyən qədər aşağıdakı amillərin mövcudluğu ilə şərtlənir:

- ailə-kəndli, kiçik və orta səviyyəli sahibkarların istifadələrində lazımi qədər torpaq və su ehtiyatlarının olmaması;
- maliyyə çətinlikləri;
- sahədə inhisarlığın mövcudluğu;
- ölkədə azad rəqabət mühitinin yetərsizliyi;
- emal və aralıq kontinqentlərin təzyiqləri ilə üzləşmələr;
- sivil aqrar bazarın formalaşdırılmaması.

Nəticədə bu sahədə məhsul istehsalçılarının mənfəəti azalır və bütövlükdə aqrar-əmtəə istehsalçılarının təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti zərərlə başa çatır, geniş təkrar istehsal təmin oluna bilmir və onlar imkanları daxilində ailə tələbatlarının ödənilməsi üzrə məşğul fəaliyyətlə kifayətlənməli olurlar.

Ölkənin ayrı-ayrı bölgələrində son illərdə yaradılan 40-a yaxın aqroparklar istehsalın təmərəküzləşməsinə, investisiya cəzbediciliyinin artması hesabına aqrar sahədə investisiya mühitinin yaxşılaşmasına imkanlar yaratsa da çoxsaylı ailə-kəndli və kiçik sahibkarlıq

qurumlarının müflisləşməsi davam edir, pay torpaqlarından başqa bir gəlir mənbəyi olmayan kəndli ailəsi iş tapmaq məqsədilə şəhərlərə üz tutur, ölkədə urbanizasiya prosesi güclənir.

ÇXR-da dövlətin kənd təsərrüfatına birbaşa müdaxiləsi tendensiyası mövcuddur. Bu prosesin daimi xarakterliyi sosial və təsərrüfat sahələrində qəfil tərəddüdlərin qarşısının alınmasına imkan verir. Dövlət eyni zamanda kənd təsərrüfatının stabil inkişafını təmin edən qərarlar qəbul edir. Dövlət öz üzərinə kənd təsərrüfatı müəssisələrinə və kənd təsərrüfatında çalışanlara maliyyə və informasiya yardımları göstərir, onları material və xammalla təmin edir (1).

Məlumdur ki, bu gün bütün sahələrdə olduğu kimi aqrar sahədə də ciddi nailiyyətlərə nail olunmuş ÇXR-da sosialist təsərrüfatçılıq sisteminin sosialist – kapitalist formasıyalarının əsas prinsiplərinin simbiozundan müvəffəqiyyətlə istifadə edilməsi nəticəsində əldə olunmuşdur. Bu özlüyündə təbiətinə görə riskli sahə sayılan aqrar sahəyə sistemli və dayanıqlı dövlət qayğısının tətbiqini özündə ehtiva edir. Sahəyə dövlət qayğısı təkcə ünvanlı maliyyə dəstəyi ilə bitməməli idarəetmə, təşkilatlanma, bazarlara çıxışın formalaşdırılması, gəlirlərin ədalətli bölünməsi, sosial qeyri – bərabərliyin minimumlaşdırılması və i.a. məsələlərinin həllidə bu ölkədə dövlət tənzimlənməsinin əsas postulatlarıdır.

Bütün bu qeyd olunanlar Cin aqrar strategiyasında və reallığında öz əksini tapmaqdadır. Yəni fəaliyyət sahəsindən asılı olmayaraq sahibkar seçdiyi istehsal sahəsində sərbəst iş qurmaqla, innovativ fəaliyyət imkanlarına malik olduğu üçün nəticədə fəaliyyətini mənfəətlə yekunlaşdırma bilir. Çin Xalq Respublikasının iqtisadiyyatında sistem dəyişikliyinə bir xarakterik cəhəti ondan ibarət olmuşdur ki, burada “keçid dövrü” radikal prinsiplər əsasında deyil, “qradalizm siyasəti”nə əsaslanan təkamül yolu ilə həyata keçirilmişdir.

Təhlillər əyani olaraq göstərir ki, ölkəmizdə beş nəfərdən ibarət kəndli ailəsinin ərzaq və digər tələbatının ödənilməsi üçün istifadə etdikləri (mülkiyyətlərində olan) əkinəyararlı torpaq sahələrinin həcmi mövcud məhsuldarlıq şəraitində kifayət həcmdə deyildir. Bu bir daha onu göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi kənd yerlərində həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, məşğulluğun yaxşılaşdırılması üçün alternativ məşğulluqdan, xidmətyönümlü müxtəlif çeşidli iş yerlərinin açılması variantından geniş istifadə edilməsi zəruridir.

Statistik məlumatlara nəzərən 2021-ci ildə ölkəmizdə əhali sayı 10119,1 nəfərə çatmışdır. Bu 2017-ci ilə nisbətən 309,1 min nəfər artım deməkdir. 2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən əhali artımı 1,07 faiz təşkil etsə də sonrakı illərdə mütənəşib olaraq bu artım 0,89%; 0,84%; 0,86%; 0,52% olmuşdur. Həmin dövrdə adambaşına əkinə yararlı torpaq sahəsi 0,20 ha ondan suvarılan torpaq həcmi isə 0,123 ha təşkil etmişdir. Yəni ölkə əhalisinin ərzaq təminatının mövcud torpaq resurslarından istifadə tərzini tamamilə yenidən daha mütərəqqi prinsiplər əsasında qurulmalı, dövrün çağırışlarına adekvat şəkildə resurs əsaslı aqrar istehsaldan innovasiyalı istehsala keçid obyektiv zərurətə çevrilməlidir. Bu baxımdan, ilk növbədə torpaq və su resurslarının vəziyyəti tədqiq olunmalıdır. Son beş ilin təhlilləri göstərir ki, dünyada baş verməkdə olan ekoloji dəyişikliklər respublikada da kənd təsərrüfatında su qıtlığına səbəb olmaqdadır. Əksər əkinlərin (taxıl, pambıq) vegetasiya tələblərinə uyğun su təminatı ilbəl çətinləşir. 3-5 dəfəlik suvarma tələbləri 1-2 dəfə ilə kifayətlənir və bu da əkin məhsuldarlığına ciddi mənfi təsir göstərir. Hesablamalar göstərir ki, bir orta statistik kəndli ailəsinin (5 nəfərdən ibarət) mövcud real məhsuldarlıq şəraitində tabeliklərində olan pay torpaqları kifayət qədər olmadığından onların əlavə torpaq sahələrinə ehtiyacı vardır. Lakin heç də bütün ailə - kəndli subyektlərinin əlavə torpaq sahəsi almaq və yaxud icarəyə götürmək imkanları yoxdur.

Cədvəldən göründüyü kimi, real istehlak xərcləri çərçivəsində 1 kəndli ailəsinin (5 nəfər) normal yaşayışı üçün taxıl əkdikdə 15.3 ha, arpa əkinində 20.9 ha pambıq əkinində isə 16.1 torpaq sahəsi olmalıdır. Əks təqdirdə istehlak tələbatını yalnız böyük əksəriyyəti kartof və

tərəvəz istehsalı ilə ödəyə bilirlər. Bu işə əksər regionlar üçün məqbul deyildir. Yəni ölkədə hər bir kəndli ailəsinin pay torpaqdan istifadə ilə ənənəvi təsərrüfatçılıq şəraitində öz daxili istehlak tələbatını ödəməsi mümkün görünür. Belə vəziyyət yuxarıda qeyd edildiyi kimi regionlarda istehsal subyektlərinin digər gəlir mənbələri axtarışı məsələsini aktuallaşdırır.

Aqrar sahənin innovasiyalı inkişaf prioritetləri

Kənd yerlərində alternativ gəlir əldə etmək üçün start kapitalı zəruridir. Bu məqsədlə, kiçik aqrar emal və ya xidmət fəaliyyətinə başlamaq olar. Lakin fermerlərin kreditə çıxış şərtləri, əlverişli deyildir (3). Digər maneə əhalinin biznes təcrübəsinin və vərdişlərinin olmamasıdır. Odur ki, yerli özünüidarətmə orqanlarının köməyi ilə kənd əhalisinin maarifləndirilməsi və pilot layihələr əsasında onlara nümunə göstərilməsi işi nəticəyönümlü əsasda qurulmalıdır.

Belə bir imkan 44 günlük vətən müharibəsində azad olunmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında öz əksini tapa bilər. Hazırda bu ərazilərdə yaradılmış aqroparklarda yeni, müasir üsullarla böyük ölçülü əkin sahələrində innovativ əsaslı istehsal texnologiyalarından istifadəyə başlanmışdır.

Cədvəl 1. Azərbaycanda bir kəndli ailəsinin normal yaşaması üçün tələb olunan istehsal istiqamətlərinə uyğun torpaq sahəsi, ha

	2021-ci ildə Respublika üzrə orta məhsuldarlıq, t/ha	1 tonun sahədən satış qiyməti, manat	Satışdan daxil olan vəsait, manat	1 ha-ya verilən subsidiya, manat	Cəmi gəlir, manat	1 ha-ya çəkilən xərc, manat	Əldə edilən subsidiya ilə birlikdə mənfəət, manat	14760 manat əldə etmək üçün tələb olunan əkin sahəsi, ha	21600 manat əldə etmək üçün tələb olunan əkin sahəsi	Bir ailəyə düşən orta statistik pay torpağı
Buğda	3,3	600	1980	280	2260	850	1410	10,5	15,3	0.1 – 3.0
Arpa	3,1	500	1550	280	1830	800	1030	14,3	20,9	
Kartof	18,4	600	11040	280	11320	3500	7820	1,9	2,8	
Pomidor*	20,4	500	10200	260	10460	3400	7060	2,1	3,06	
Xiyar*	16,5	450	7425	260	7685	3200	4485	3,3	4,8	
Baş soğan*	25	200	5000	260	5260	3200	2060	7,2	10,5	
Pambıq	2,9	700	2030	260	2290	950	1340	11,0	16,1	
Tütün	2,1	3000	6300	260	6560	3200	3360	4,4	6,4	
Alma	10,3	600	6180	250	6430	1500	4930	3,0	4,4	
Fındıq	1,4	3000	4200	250	4450	1200	3250	4,5	6,6	
Üzüm	9,8	600	5880	250	6130	3500	2630	5,6	8,2	

Qeyd: * Cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

* 2023-cü il üçün yaşayış minimumu ölkə üzrə 246 manat, əmək qabiliyyətli əhali üçün 261 manat, pensiyaçılar üçün 199 manat, uşaqlar üçün 220 manat müəyyən edilmişdir.

- ailə üzvlərinin sayı 5 nəfər olduqda, ildə yaşayış üçün tələb olunan vəsait müəyyən edilən minimuma uyğun olaraq illik 14760 manat təşkil edir;

- real götürüldə işə aşağı səviyyədə 360 manat təşkil edir. Tələb olunan illik vəsait ailə üçün 21600 manat təşkil edir;

- bir nəfər üçün illik ərzaq xərcləri istehlak normalarına (Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 2014-cü il 6 iyun tarixli 182 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir) uyğun olaraq mövcud qiymətlərlə aylıq 200 manat təşkil edir.

Real olaraq kəndlərdə mavi yanacaq xərci noyabr-aprel aylarında adambaşına aylıq 30 manat təşkil edir. Digər istehlak xərcləri isə adambaşına minimum olaraq 130 manat həcmindədir.

**Tərəvəz açıq sahədə nəzərdə tutulur.*

2022-ci ilin yanvar –noyabr aylarında ölkə iqtisadiyyatında muzzdla çalışan işçilərin orta aylıq nominal əmək haqqı əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən 14,6% artaraq 829,9 manat olub. “2023-cü ildə orta aylıq əmək haqqının 898 manat olması planlaşdırılır ([http://apa.az/az/az/social/azerbaycanda-2023-cü il](http://apa.az/az/az/social/azerbaycanda-2023-cü-il)).

Əldə olunan nəticələr bu regionlarda aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətlərin intensivləşdirilməsi və onların dayanıqlı inkişaf tələblərinə uyğunlaşdırılması müsbət nəticələr verməkdədir. Aqrar innovasiyalı inkişafın bilavasitə torpaq sahələrinin ölçülərindən asılı olmayan istiqamətləri bu baxımdan, xüsusi diqqət çəkir. Eyni zamanda, dəqiq əkinçilik, proqramlı təsərrüfatçılıq, rəqəmsal texnologiyaların yaratdığı imkanların reallaşdırılması kimi məsələlərin həlli də gündəlikdə olmalıdır. Həmçinin, kənd yerlərində innovasiya fəallığının dəstəklənməsi gəncləri burada, o cümlədən aqrar istehsalda çalışmasının təşviqi ilə müşayiət olunmalıdır (4).

Bir sıra tədqiqatçılar kənd əhalisinin “yaşlanmasını” qlobal və milli miqyasda ərzaq təhlükəsizliyinə ciddi təhdid hesab edirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, gənc fermerlərin innovasiyalara açıqlığın motivləşdirilməsi və dəstəklənməsi əhəmiyyətli nəticələr verə bilər. Gənc fermerlər “təsərrüfatın iarə edilməsi, məcmu səmərəlilik, seleksiya, informasiya texnologiyaları və ya məhsuldarlığın monitorinqinə innovativ yanaşmalara görə əhəmiyyətli dərəcədə və müsbət mənada fərqlənirlər” (6).

Gənc fermerlərin aqrar sahədə fəaliyyətinin təşviqi, innovasiyalı fəaliyyətin dolayı stimullaşdırılması yoludur. İqtisadi motivlərin daha güclü olduğu inkişaf etmiş ölkələrdə belə aqrar sahəyə gənclərin cəlb olunması məsələsi aktual olaraq qalır. Bu baxımdan maraqlı məqamlardan biri gənclərin çalışdığı xırda təsərrüfatlarda belə innovasiyalı inkişaf potensialı formalaşdırma və onu reallaşdırma bilməsi barədə əldə olunan nəticədir (5,7).

Əhalinin sosial-iqtisadi problemlərinin həlli baxımından kənd ərazilərində qeyri-kənd təsərrüfatı fəaliyyətləri üçün şərait yaradılması həlledici əhəmiyyətə malik vəzifədir. Həmin fəaliyyətlər müxtəlif istiqamətli və xarakterli ola bilər.

Kənd ərazilərində torpaq resurslarının həcmindən bilavasitə asılı olmayan digər fəaliyyət istiqaməti kənd turizminin müxtəlif növlərinin inkişafının təşviqidir (8).

Yeri gəlmişkən, kəndlinin istehsal fəaliyyəti ilə bilvasitə əlaqədar olan aqroturizmi də bura aid etmək olar. Araşdırmalar göstərir ki, məhz kənd turizmi, qloballaşma proseslərinin intensivləşditi indiki şəraitdə rəqabətə dözməyən kiçik ölçülü fermer təsərrüfatlarına əhəmiyyətli inkişaf imkanları verə bilər (8).

Ümumiyyətlə kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığından irəli gələn fəaliyyətlər, o cümlədən, yabanı bitki və məhsulların satışı, xalq sənətkarlığının inkişafı və s. kənd əhalisinin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində mühüm rol oynamışdır. Aşağıdakı mənbədə göstəriləyi kimi kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığı “sahənin yalnız qida məhsulları və xammal istehsalına deyil, həmçinin maddi və bazar qiymətinin müəyyənləşdirilməsi çətin olan, yaxud mümkün olmayan qeyri-maddi nemətlərin yaratmasına da əsaslanır. Yeni iqtisadi münasibətlər sistemində kənd təsərrüfatı istehsalı bir sıra yeni kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini əhatə edir. Bu baxımdan ətraf mühitə və kənd ərazilərində yaradılan mədəni və mənəvi dəyərlərə olan yeni münasibət diqqəti xüsusilə cəlb edir” (2).

Qlobal iqlim dəyişikliklərinə uyğunlaşma üzrə milli və qlobal miqyasda həyata keçirilən tədbirlərdə kənd icmalarını səfərbər etməklə yanaşı, onların əlavə gəlir mənbəyi də ola bilər (9). Odur ki, kənd ərazilərinin inkişafı üzrə proqramların icrasında, o cümlədən biomüxtəlifliyin qorunması layihələrində fəal iştirakın təşviqi əhalinin sosial rifahına müsbət təsiri amili də

diqqət mərkəzində olmalıdır.

Aqrobiznes subyektləri ilə əməkdaşlıq perspektivləri aqrar istehsalçıların təşkilatlanması vəziyyəti ilə bilavasitə əlaqədardır. Kənd icmalarının bazara və maliyyəyə çıxış baxımından bu əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, aqrar istehsalçıların maliyyə durumu, onların rəqabətə davamlı olması üçün innovasiya ehtiyaclarını ödəmək baxımından əsasən qənaətbəxş hesab edilmir. Odur ki, həmin icmaların aqrar sahənin və kənd ərazilərinin inkişafı üçün nəzərdə tutulan dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı layihələrində iştirakı məqsədəuyğundur. İnnovasiyalı aqrar istehsalda dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün müvafiq normativ-hüquqi baza təkmilləşdirilməli, standartlar, habelə norma və qaydaların işlənib hazırlanması sürətləndirilməlidir. Təbii ki, bu məsələdə rəqəmsal texnologiyalardan fəal istifadə edilməlidir.

Aqrar sahədə özəl sektor, təşkilatlanmış surətdə təmsil olunmalıdırlar. Onlar üçün dövlət strukturları ilə real dialoq meydançalarının yaradılmasında rəqəmsal platformalardan fəal şəkildə istifadə edilməlidir. Qabaqcıl xarici təcrübədən məlum olduğu kimi, həmin platformalarda dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı seçilmiş modeldən asılı olmayaraq şəffaflığın məqbul tələblərinə cavab verə bilər. Onu da unutmaq olmaz ki, innovasiyalı inkişaf məqsədləri ilə əsas “iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyətləri üçün məqbul şərait yaradan rəqəmsal platformalar əslində çoxsəviyyəli rəqəmsal çərçivələri ifadə edir. Eyni zamanda, müasir rəqəmsal platformalar iqtisadi agentlərin qarşılıqlı münasibətlərini yüngülləşdirir” (10).

Aqrar və digər fəaliyyətlərin şaxələndirilməsi, klaster təşəbbüslərinin dəstəklənməsi istiqamətində atılan addımlar, hələ ki, davamlı gəlir mənbəyi kimi özünü doğrultmamışdır. Bununla belə, şaxələndirmənin perspektivlərinin tədqiqi davam etdirilməlidir. Qabaqcıl təcrübə bu baxımdan inandırıcı dəlillər verir. Deyək ki, Almaniyada hər iki fermerdən biri şaxələndirmə tədbirləri sayəsində kənd təsərrüfatından başqa ən azı bir gəlir mənbəyinə malikdir (11). Həmin mənbələr qismində təsərrüfatdaxili aqrar emal, icma daxilində xidmətlər üzrə ixtisaslaşma, yeni (ekzotik) məhsul istehsalı, aqroturizm və sair göstərilə bilər.

İtkilərin azaldılması və resursların təkrar emalı alternativ gəlir mənbəyi ola bilər. Bu məqsədlə, son məhsulun bazara çıxışında kənd əhalisinə bütün səviyyələrdə, heç olmasa ilk illərdə himayə göstərilməlidir. Həmin himayə məqsədli proqramlar və innovasiya fondlarından maliyyələşən uzunmüddətli layihələr əsasında rəyətə keçirilə bilər (12).

Dünya praktikasında hər şeydən əvvəl müştərək təsərrüfatçılıq sistemi və azad rəqabət mühitini formalaşdırmaq məqsədilə səmərəli antiinhişar tədbirlərinin qüsursuz həyata keçirilməsini özündə əks etdirir. Beynəlxalq mühitdə məhsulların (iş və xidmətlərin) informasiyaların bollaşması, azad ticarət və alqı-satqı aktlarının genişləndirilməsi kimi dəyərləndirilir. Lakin bütün bunlarla yanaşı qloballaşma prosesinin müdaxiləsiz və sürətli inkişafı mülki dövlətlərin suverenlik funksiyalarının məhdudlaşdırılmasına xarici bazarlara çıxış imkanlarının azaldılmasına gətirib çıxarır ki, bu da özlüyündə müasir qlobal inkişaf tendensiyasının mənfə təzahürü kimi dəyərləndirilə bilər (1).

Nəticə

Ona görə də yuxarıda qeyd olunanlar ölkəmizdə mövcud olan münasib qanunvericilik bazası əsasında formalaşdırılmış dövlət dəstəyinin sistemli tətbiq mexanizmi və təkmilləşdirilmiş idarəetmə əsasında aşağıda qeyd edilən məqsədli proqramların həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır:

- kənd təsərrüfatının çox funksiyalılıq imkanlarından məharətlə yararlanması üçün dövlət tənzimlənməsinin real tətbiq mexanizmləri həyata keçirilməli;
- kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının qiymətləri arasında paritetliyin qorunması;
- regional tədarük fondlarından istifadəyə nail olunması;

- kənd təsərrüfatı və emal müəssisələrinə investisiya və innovasiya yönümlü sistemli köməkliklərin göstərilməsi;
- xarici bazar təsirlərinin yumşaldılması.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. S.V.Salahov (Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri), Nurlar, Bakı 2004-cü il. səh 336-337.
2. Ramil Hüseyn. Kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığı: qlobal iqtisadi sistemdə onun yeri və rolu. Bakı, “MBM” Nəşriyyatı, 2008, 336 s., s.14-15.
3. Булгучев Мурат Хамзатович Альтернативная деятельность мелких товаропроизводителей //Вестник РГЭУ РИНХ. 2011. №34. <https://cyberleninka.ru/article/n/alternativnaya-deyatelnost-melkih-tovaroizvoditeley> (дата обращения: 05.04.2023).
4. Zulauf. C. Age of US Farmers: Is the Wrong Issue Being Addressed? Farmdoc daily; Department of Agricultural and Consumer Economics, University of Illinois at Urbana-Champaign: Urbana, IL, 2020; Vol 10, issue 35, February 26, 2020.
5. McKillop, J.; Heanue, K.; Kinsella, J. Are All Young Farmers the Same? An Exploratory Analysis of On-Farm Innovation on Dairy and Drystock Farms in the Republic of Ireland. J. Agric. Educ. Ext. 2018, 24, 137– 151, DOI: 10.1080/1389224X.2018.1432494, s.137.
6. Rovny, P. The Analysis of Farm Population with Respect to Young Farmers in the European Union. Procedia-Soc. Behav. Sci. 2016, 220, 391–398, DOI: 10.1016/j.sbspro. 2016. 05.513.
7. Proctor, F.; Lucchesi, V. Small-Scale Farming and Youth in an Era of Rapid Rural Change; International Institute for Environment and Development/ HIVOS: London, UK/The Hague, Netherlands, 2012.
8. Emerging Markets Queries in Finance and Business Advantages and Limits for Tourism Development in Rural Area. Gavrilă-Paven Ionelaa, Bârsan Mircea Constantinb, Lia-Dorica Dogaruc// Procedia Economics and Finance 32 (2015) 1050 – 1059, s.1051.
9. Lima Phom. Effective Community Participation in Biodiversity Conservation Strategies. Published: 23 May 2022// <https://panorama.solutions/en/ solution/effective-community-participation-biodiversity-conservation-strategies>.
10. Рихтер К.К., Пахомова Н.В. Цифровая экономика как инновация XXI века: вызовы и шансы для устойчивого развития//Проблемы современной экономики. 2018, № 2(66), с.22-31, с. 26.
11. "Deutsch-Russischer Agrarpolitischer Dialog" Kooperationsprojekt des Bundesministeriums für Ernährung und Landwirtschaft der Bundesrepublik Deutschland Büro Moskau: 105064 Moskau, Kasakova 10/2, Tel./Fax: +7 495 632 25 08, www.agrardialog.ru
12. Далисова Н.А., Степанова Э.В. Диверсификация сельскохозяйственного производства на основе ресурсосбережения // Вестник Алтайской академии экономики и права.2018. № 6, с.58-68; URL: <https://vaael.ru/ ru/article/ view?id =127> (дата обращения: 05.04.2023)

Хиджран Мирзоева

РЕСУРСНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ

РЕЗЮМЕ

Положительные результаты, достигнутые на начальном этапе аграрной реформы на основе перехода к рыночной экономике, не смогли полностью обеспечить ее, хотя и создали серьезные успехи в улучшении продовольственной безопасности страны. На это есть множество объективных и субъективных причин. После аграрной реформы в основном

малый объем земельных наделов, ограниченность водных ресурсов, финансовые трудности, невозможность наладить инновационное производство не могут обеспечить эффективность производства, что все еще затрудняет образ жизни на селе. Исторически сложилось так, что в сельской местности проживает около половины населения, решение вопроса обуславливает разнообразие подходов, если учесть их привязанность к земле. Поэтому с целью обеспечения высокой эффективности аграрного сектора, в том числе сельскохозяйственного производства, должна быть достигнута интенсификация инновационной деятельности в этой сфере.

Ключевые слова: сельское хозяйство, ресурсный потенциал, крестьяне, земельный пай, инновации, интенсивное развитие

Hicran Mirzayeva

**RESOURCE PROVISION AND OPPORTUNITIES FOR INNOVATIVE
DEVELOPMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR**

ABSTRACT

The positive results achieved at the initial stage of agrarian reform based on the transition to a market economy could not fully ensure it, although they created serious successes in improving the country's food security. There are many objective and subjective reasons for this. After the agrarian reform, mainly the small amount of land plots, limited water resources, financial difficulties, the inability to establish innovative production cannot ensure production efficiency, which still complicates the way of life in rural areas. Historically, about half of the population lives in rural areas, the solution of the issue determines a variety of approaches, taking into account their attachment to the land. Therefore, in order to ensure high efficiency of the agricultural sector, including agricultural production, the intensification of innovation activities in this area should be achieved.

Keywords: agriculture, peasant, resource potential, share land, innovation, intensive development